

A cár, a cenzor és a megíratlan előszó

(Alekszandr Puskin három levele és a Borisz Godunovhoz írt előszótöredékei)

A továbbiakban az olvasó négy olyan Puskin-szöveggel ismerkedhet meg, amelyek egyike sem volt olvasható eddig magyarul. A négy szöveg közül az első hét töredéket tartalmaz, azokat, amelyekről ma az orosz irodalomtudomány azt valószínűsíti, hogy a Borisz Godunov elé szánt előszó vázlateiként születtek meg. Az első hat 1829 és 1830 között íródhatott, a hetedik 1835–36-ra datálható.¹ Az itt közölt második és harmadik szöveg két levélpiszkozat, amelyeket Puskin egy barátjának, ifj. Nyikolaj Rajevszkijnek (1801–1843) írt. Az első piszkozat ma a dráma születésének idején, 1825 júliusában íródott, a második az első hat előszótöredékek nagyjából egy időben keletkezett. Ezek a levélpiszkozatok talán az első kísérletei Puskinnak arra, hogy összefoglalja bennük mindazokat az orosz dráma művészetre vonatkozó és annak megújítását célzó alapítételeit – az alakok, a nyelvhasználat, a verselés, a drámai forma különösen foglalkoztatta a költőt –, amelyekre a jövőben (amennyiben hozzájárul az előszó megírásához) majd támaszkodhat. A negyedik szöveg (és egyben az utolsó itt közölt levél) Puskinnak egy, a kiadójának és jó barátjának, Pjotr Pletnyovnak (1791–1865) intézett írása 1830-ból, amely szintén érinti az előszó kérdését. Ebben a szövegben azonban felbukkan egy újabb téma (leágazás), amelynek kifejtésén Puskin elgondolkodik. A költő felveti annak a lehetőségét, hogy a drámája elé szánt előszavában – valószínűsíthetően a korábban felvetett témák mellett – leszámolna az őt folyamatosan, nyíltan, álméven és anonim módon is vegzáló irodalmi ellenféllel, Faggyej Bulgarinnal is.

Puskin két másik, hosszabb szövegtöredékében – ezek magyarul is olvashatók *Levél a Moszkovszkij Vesznyik kiadójának, illetve A népi drámáról és a Marfa Poszadnyicáról* címmel –, továbbá számos kisebb, kritikai szövegnek szánt vázlatában, levélrészletében is kifejti a Borisz Godunovhoz kapcsolatosan a kortárs orosz dráma művészetéről, a klasszicista és a romantikus dráma különbségéről, a népi színjátszásról, a valóság-hűség fontosságáról vallott nézeteit.² Ezeket, mivel nem érintik szorosan az előszó történetének a kérdését, itt most nem ismertetjük – mindemellett megkerülhetetlen dokumentumai annak a szövevényes történetnek, amely a Borisz Godunov Mihajlovszkijében írt szövegváltozatának születéséből (1825), a második szövegváltozat kialakulásának folyamatából (1827–30), végül az öt évig tartó, a dráma megjelentetéséért I. Miklós cárral, Alekszandr Benkendorffal, a titkosrendőrség fejével és a cenzúrával folytatott küzdelem eseményeiből tevődik össze. A cenzúrával való viaskodásban jelentős szerepet töltött be Faggyej Bulgarin, akiről ma az orosz irodalomtudomány úgy sejtí, ő volt a szerzője annak az anonim iratnak, amely a III. Ugyosztály felkérésére a dráma kézírata alapján kifejezetten a cárnak íródott titkos beszámolóként, recenzióként. Ebben a szerző többek közt összegyűjtötte a műből kihúzandó részleteket, és határozottan ellenezte a tragédia színházi bemutatóját.

Egyben biztosak lehetünk: Puskin előszóval akarta bevezetni a drámáját. 1830. május 12-én a költő a kiadni vágyott, összegyűjtött műveinek tervezett tartalomjegyzékébe azt írta: „Borisz Godunov tragédia jegyzetekkel és előszóval”. Ez a terve sosem valósult meg. 1830. szeptember 9-én Bolgyinóból írja szintén Pletnyovnak: „Mi van a tragédiával? Írtam hozzá egy elégikus kis előszót, elküldjem?” (Pór Judit fordítása) Mi lehetett ez a szöveg? Egyes nézetek szerint az itt közölt előszótöredékekből Puskin az ötödikre, más vélemény szerint a hetedikre gondolhatott. Mindenesetre a ma ismert szövegek mindegyike csupán előmunkálatai lehetettek egy jövőbeli előszónak. A költő utólag 1835–36-ban kísérelt meg előszót írni a drámája elé.

Csupán hipotéziseink lehetnek arra vonatkozólag, az előszó végül miért nem született meg. „Ebben valószínűleg a cenzúra okozta nehézségek játszottak közre, és mindenképp az, hogy a költő nem akarta megindokolni és megmagyarázni azt, amit magában a tragédiájában megfogalmazott” – véli Szergej Fomicsev, a dráma egyik kutatója.³ Hozzá kell tennünk viszont: Puskin azzal is szembesülhetett elképzelt előszavának megírásakor, hogy az a benne felvetett és levezetni vágyott irodalomtörténeti, történelmi, kulturális, közeleti és áttételesen család-történeti problémák kifejtésével egy rendkívül megterhelt szöveg lenne. Olyan dichotómiák sorjázta volna benne, amelyeket nem tudott feloldani, vagy amelyek feloldásának nem látta értelmét. Egyszerre akarta kifejteni és megoldani a Shakespeare nevével fémjelzett, népi kontra udvari színjátszás, az orosz kontra nyugat-európai dráma művészet és színjátszás kérdését; a verselési hagyományok és azok megújításának, a valóság-hűség kérdésének a problémáját; szerette volna világosan kifejteni a nézeteit a klasszicista versus romantikus dráma tárgykörében; továbbá beleütközött olyan kérdésekbe is, amelyek a saját családját, származását érintették, és amelyeket egyfelől Byron (és az angol írónak a saját, ősi származáshoz fűződő viszonya), másfelől a Puskin családnak és magának a költőnek az orosz történeti (ún. ősi) és az új nemességhez fűződő kapcsolata felől akart megválaszolni. Önmagában már e legutóbbi kérdéskör is – annak a történelmi krízisnek a felvillantása, amelyre a Szmuta (‘Zürzavaros idők’) idején az arisztokrácia, azaz az ősi bojárság az állandó intrikák, árulások és összeesküvések révén került – olyan sok korabeli érzékenységet sértett volna meg, hogy Puskin végül elállt a tervétől.⁴

A tragédia szövegét, Radnai Annamária és Térey János fordításából idézzük.

- 1 A szövegközléshez készített kommentárok és a Borisz Godunov előszótöredékei elé írt bevezető a legújabb orosz kritikai Puskin-kiadás jegyzeti és tanulmányai alapján készült. Ld. Пушкин А. С., *Драматические произведения*, szerk. Виролайнен М. Н. és Лотман Л. М., А. С. Пушкин Полное собрание сочинений в двадцати томах 7 (Санкт-Петербург: Наука, 2009). A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet tudományos munkatársa.
- 2 Puskin Alekszandr, „Levél a Moszkovszkij Vesznyik kiadójának (Письмо к издателю «Московского Вестника»)”, in *Cikkek, történelmi tanulmányok, napló*, ford. Recski Ágnes, Alekszandr Puskin Művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1981), 37–41; Puskin Alekszandr, „A népi drámáról és a Marfa Poszadnyicáról (О народной драме и драме «Марфа Посадница»)”, in *Cikkek, történelmi tanulmányok, napló*, ford. Recski Ágnes, Alekszandr Puskin Művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1981), 62–69.
- 3 Фомичев Сергей, „Преодисловие”, in *Пушкин А. С. Борис Годунов* (Санкт-Петербург: Гуманитарное Агентство, „Академический проект”, 1996), 5–22.
- 4 Лотман Лидия, „Историко-литературный комментарий”, in *Пушкин А. С. Борис Годунов* (Санкт-Петербург: Гуманитарное Агентство, „Академический проект”, 1996), 129–359.